

OBSAH

	ÚVOD	6
	Vznik života ve městech	
	<i>John Julius Norwich</i>	
Vyobrazení na titulní dvoustraně: pohled na amfiteátr v Leptis Magna	Blízký východ	15
Published by arrangement with Thames & Hudson Ltd, London	URUK	16
<i>Cities that Shaped the Ancient World</i> © 2014 Thames & Hudson Ltd pp. 126–31 text © Bettany Hughes pp. 172–75 text © W. J. F. Jenner	Nejstarší město na světě <i>Margarete van Essová</i>	
Text of following sections appeared previously in <i>The Great Cities in History</i> , Thames & Hudson, 2009: Uruk; Hattusa; Babylon; Nineveh; Jerusalem; Memphis; Thebes; Carthage; Alexandria; Meroë; Athens; Rome; Mohenjodaro; Teotihuacan; Tikal.	UR	20
This edition first published in Czech Republic in 2016 by Vyšehrad, Prague	Mezopotámské centrum moci a bohatství <i>Marc van de Mieroop</i>	
Odborná revize: Mgr. Zuzana Marie Kostičová, Ph.D., Mgr. Kateřina Šašková, Th.D., Prof. PhDr. Ladislav Bareš, CSc., Doc. PhDr. Svetislav Kostič, Dr., PhDr. Vladimír Liščák, CSc., PhDr. Pavel Titz, Ph.D.	CHATTUŠA	24
Czech edition © 2016, Vyšehrad	Bašta Chetitské říše <i>Trevor Bryce</i>	
Translation © 2016, Jana Šimonová, Kateřina Zerzánová, Veronika Zerzánová, Denis Kostomitsopoulos, Aleš Valenta	TRÓJA	28
Vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o., roku 2016 jako svou 1470. publikaci. Odpovědný redaktor Filip Outrata Vydání první. Stran 240 Vytiskla tiskárna C & C Offset Printing Co Ltd, Čína	Mýtus a skutečnost <i>Bettany Hughesová</i>	
Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o., Praha 3, Víta Nejedlého 15 e-mail: info@ivysehrad.cz www.ivysehrad.cz	BABYLÓN	34
	Nabukadnezar a Visuté zahrady <i>Joan Oatesová</i>	
	NINIVE	40
	Paláce a chrámy asyrských králů <i>Julian Reade</i>	
	PERSEPOLIS	44
	Srdce Perské říše <i>Marc van de Mieroop</i>	
	PERGAMON	48
	Centrum helénistické kultury <i>Stephen Mitchell</i>	
	JERUZALÉM	52
	Město založené na víře <i>Martin Goodman</i>	
	PETRA	58
	Architektonický zázrak zrozený z obchodu <i>Jane Taylorová</i>	
	EFEZ	64
	Svatyně a chrám bohyně Artemidy <i>Stephen Mitchell</i>	
	PALMÝRA	70
	Mezi Římem a Persií <i>Nigel Pollard</i>	

Afrika

MEMFIS

Rovnováha obou zemí

Ian Shaw

THÉBY

V srdci zlatého věku Egypta

Bill Manley

AMARNA

Krátký život města slunečního boha

Barry Kemp

KARTÁGO

Fénické a římské město

Henry Hurst

ALEXANDRIE

Hlavní město řeckého Egypta

Alan B. Lloyd

MEROE

Núbijské královské město

Robert Morkot

LEPTIS MAGNA

Majestát a krása v severní Africe

Nigel Pollard

AKSÚM

Etiopské královské obchodní město

Matthew C. Curtis

Evropa

KNÓSSOS

Palácový komplex minojské civilizace na Krétě

Colin F. Macdonald

MYKÉNY

Paláce a hrobky králů-válečníků

Bettany Hughesová

ATHÉNY

Kolébka demokracie

Bettany Hughesová

AKRAGÁS

Město oplývající luxusem a nadbytkem

Tony Spawforth

PAESTUM

Příběh dvou kolonií

Nigel Pollard

ŘÍM

Augustovo město z kamene

Nigel Pollard

POMPEJE

Hektické provinční město římské říše

Paul Roberts

77	NÎMES	
78	A PONT DU GARD	160
	Mistrovská díla architektury a technologie	
	<i>Simon Esmonde Cleary</i>	
82	TREVÍR	164
	Od provinčního města k císařské rezidenci	
	<i>Simon Esmonde Cleary</i>	
88	Asie	169
94	MOHENDŽODARO	170
	Záhada civilizace v údolí Indu	
	<i>Robin Coningham</i>	
96	LIN-C'	172
	Čínská města v Období válčících států	
	<i>W. J. F. Renner</i>	
100	SIEN-JANG	176
	První císařské hlavní město	
	<i>Frances Woodová</i>	
104	PÁTALIPUTRA	182
	Hlavní město maurjovské říše	
	<i>Robin Coningham</i>	
110	ANURÁDHAPURA	186
	Ostrovní hlavní město a poutní místo	
	<i>Robin Coningham</i>	
115	Ameriky	195
116	CARAL	196
	Dávné monumentální centrum v Peru	
	<i>Daniel H. Sandweiss</i>	
122	LA VENTA	202
	Královské a obřadní středisko Olméků	
	<i>Richard A. Diehl</i>	
126	MONTE ALBÁN	206
	Na vrcholu svaté hory	
	<i>Javier Urcid</i>	
132	TEOTIHUACAN	210
	Kde plynou čas a voda	
	<i>Susan Toby Evansová</i>	
138	TIKAL	216
	Ohnisko mayské civilizace	
	<i>Simon Martin</i>	
144	PALENQUE	220
	Královské město mayského zlatého věku	
	<i>George Stuart</i>	
	Mapy	226
	Autoři	228
	Výběrová literatura	231
	Zdroje citací	235
	Zdroje ilustrací	236
	Rejstřík	237

Úvod

VZNIK ŽIVOTA VE MĚSTECH

JOHN JULIUS NORWICH

Města, která hrála klíčovou roli v dějinách starověku, byla v mnoha ohledech velmi odlišná od měst, která známe dnes, stejně jako se nám svět starověku může zdát neskutečně vzdálený tomu, ve kterém nyní žijeme. V každém případě jim však vděčíme za mnoho. Tato města totiž položila základy současného života: zrodila se v nich literatura, divadlo, malířství, sochařství a architektura. A jejich obyvatelé poprvé zakusili, jak svízelné může být soužití velkého počtu lidí na malém prostoru a postupně, po mnoho pokolení, nashromáždili vědomosti a zkušenosti, které dnes považujeme za samozřejmé.

Tato města se nicméně mezi sebou významně lišila – evropská města si v porovnání s městy na Blízkém východě a na americkém kontinentu vytvořila svůj vlastní jedinečný charakter. Důvodem je především podnebí a charakter krajiny. Zběžným pohledem na seznam měst v této knize vyjde jasně najevo jedna skutečnost: v podstatě všechna z nich se po většinu roku těšila mírnému a příznivému klimatu. Lidské bytosti, pokud mají prosperovat, potřebují teplo. Obyvatelstvo starověkých měst bylo zvyklé na změny ročních období; nejednalo se však ani tak o změnu mezi teplým a chladným obdobím, jako o střídání období dešťů a sucha – a vlhko a sucho jsou pro přežití stejně důležité.

Příznivá lokalita představovala v těchto dobách především snadný přístup k vodním zdrojům nebo místo s dostatkem dešťových srážek. Voda byla nejen nezbytná pro udržení života, byla rovněž hlavním – a v některých případech i jediným – spojením s okolním světem. Cesty, obzvláště v případech pouští na Blízkém a Středním východě, kde se zrodilo tolik původních civilizací, v podstatě neexistovaly; jediným skutečně využitelným způsobem dopravy byla doprava po vodě, nejprve po řece a později po moři. A voda měla ještě jednu výhodu, která se dá jen těžko docenit: s dostatečně bytelným plavidlem bylo možné přepravovat náklady o téměř neomezené váze. Bez Tigridu, Eufratu a Nilu by raně starověký svět nikdy nevznikl.

Mnoho měst, která uvádíme v naší knize, mělo ještě jednu obrovskou výhodu: nacházelo se u Středozemního moře. V mapách jsme jej viděli snad miliónkrát, takže si to ani neuvědomíme; pokud se však pokusíme nahlédnout na něj z odstupu, najednou zjistíme, že před sebou máme něco naprosto jedinečného a že toto moře snad bylo vytvořeno záměrně s cílem sloužit jako

Vše, co zbylo z velkého města Babylon. Letecký pohled, v pozadí je vidět řeku Eufrat. Kdysi představoval střed celého světa, poté byl mnohokrát poničen za dramatických událostí a také současnými rekonstrukcemi a konflikty.

kolébka různých kultur. Středozemní moře jako by tvořilo jednolitý celek s jednotlivými zeměmi kolem dokola, díky Gibraltarskému průlivu z něj není jedno velké stojaté jezero, díky starobylým Héraklovým sloupům je chráněno před zuřivými bouřemi Atlantského oceánu, je zásobeno čerstvou vodou a bylo, alespoň donedávna, uchráněno znečištěním. Středozemní moře omývá tři ze šesti světových kontinentů a jeho podnebí je jedno z nejmírnějších na světě. Není tedy divu, že se zde zrodily tři z nejpozoruhodnějších starověkých civilizací a že bylo svědkem zrodu nebo rozkvětu tří z nejvýznamnějších náboženství světa.

Nahoře: V Luxoru, nacházejícím se na místě starověkých Théb, ležely chrámy a osady na okraji úrodné oblasti u nilského břehu a rostla zde hojná vegetace, chrámy boha Amona se však rozkládaly v poušti.

Naproti: Reliéf zobrazující Velký Atonův chrám v Amarně, na jehož oltářích leží velké množství obětí. Takovéto kamenné objekty byly nalezeny i v Ešmúnénu za řekou, existuje však teorie, že sem byly přeneseny z Amarny.

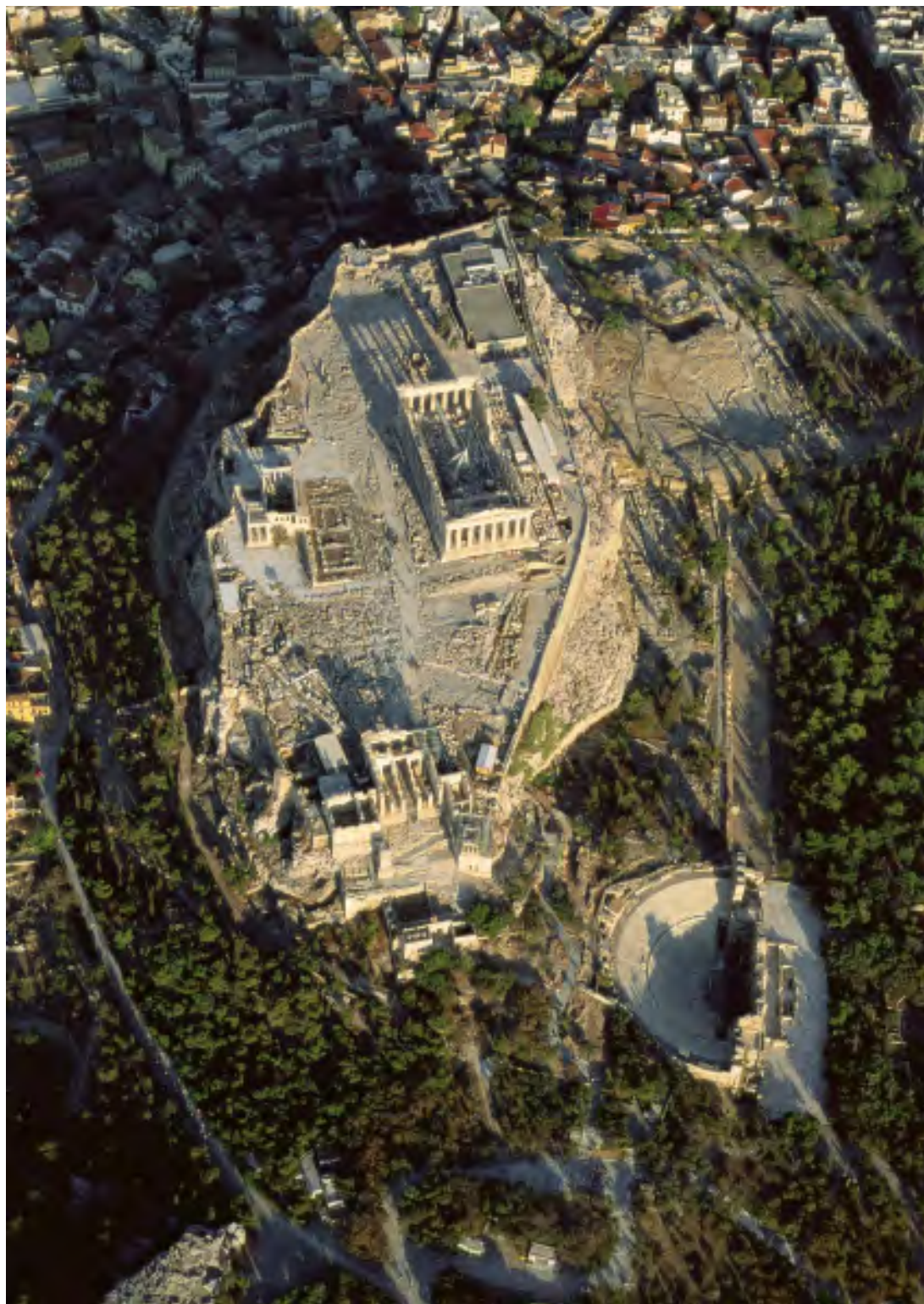

Ovšem i v případě Středozemního moře platilo, že první přímořská města – která byla závislá spíše na moři než na řekách – se rozvinula podstatně později; v době, kdy byly založeny Athény, měl Uruk za sebou již tři tisíce let starou historii. Důvodem tohoto zpoždění ve vývoji byly dva zjevné aspekty: stavba lodí a navigace. Před rokem 2000 př. Kr. existovalo jen málo lodí, které by se mohly pyšnit tímto označením, a i po několik následujících století byly značně nespolehlivým dopravním prostředkem. V době, kdy bylo umění navigace ještě v plenkách, měli první námořníci velkou výhodu v tom, že téměř v celé východní oblasti Středozemního moře bylo možné plout z jednoho přístavu do druhého, aniž by se jim pobřeží vzdálilo z dohledu.

Nemělo však smysl zbytečně riskovat; a tak první námořníci ve Středozemním moři moudře plánovali plavby tak, aby byly co nejkratší. Námořníci se pokud možno vždy drželi severního pobřeží, u kterého se nachází mnoho orientačních bodů. Naproti tomu jižní pobřeží Středozemního moře, pobřeží Afriky, nemá orientační bod v podstatě žádný, snad kromě naprosto klíčové delty Nilu. Za ní se však opět rozkládá nedozírná poušť. Další velkolepá města se nicméně nacházela také dále od afrického pobřeží, jako například Meroe nebo Aksúm, což byla centra náboženství situovaná u obchodních cest, po kterých bylo po tomto kontinentu převáženo vzácné zboží.

Není zřejmě nijak překvapivé, že v případě nejstarších měst, o kterých bude v naší knize řeč, toho zůstalo jen málo nad zemí a informace o nich tedy máme (kromě nečetných a zlomkovitých textů) nezdědka jen díky archeologům. Civilizace starověkého Egypta

Nahoře: Mohendžodaro, „Pahorek mrtvých“, je nejzachovalejším městem starobylé civilizace v údolí Indu. Pod pevností leží rezidenční čtvrť, kde jsou domy odděleny do bloků ulicemi a uličkami.

Naproti: Akropolis – „horní město“ – je dominantou Athén a nachází se v něm několik velkolepých chrámů postavených v 5. století př. Kr., v neposlední řadě Parthenón zasvěcený bohyni Athéně, která držela ochrannou ruku nad městem. V pravé dolní části se nachází dochované divadlo, Herodovo Ódeion, postavený v 2. století po Kr.

zastoupená městy Memfis, Théby a Amarna je nejstarší kulturou, kterou si můžeme díky dochovaným památkám, sochám, malbám a nápisům konkrétněji představit. Rovněž co se týče Athén a Říma, máme naštěstí k dispozici dostatek dochovaných památek – nemluvě o velkém množství nesmírně cenných památek literárních – abychom si mohli udělat ještě jasnější obrázek o těchto městech a o životě jejich obyvatel. Města, kterým se v této knize budeme věnovat, jsme však nevybírali na základě toho, kolik o nich víme, ale toho, do jaké míry byla v historickém kontextu důležitá.

Jen několik z nich tvoří výjimku, co se týče výše uvedených kritérií, a na místě je zřejmě uvést pár slov na zdůvodnění. Tak například jsme do knihy zařadili města, která byla obchodními centry a která prosperovala především díky svému strategickému umístění. Nejlepším příkladem je pravděpodobně Petra, neboť

do ní vedla cesta úzkým průchodem ve skalách a město tak bylo skvěle chráněno. Petra sloužila jako místo setkání a karavanního obchodu jak na severo-jihní, tak na východo-západní trase. Dalším příkladem je Palmýra: na rozdíl od Petry toto město leželo uprostřed nedozírné pouště, poskytovalo však karavanám, které putovaly mezi Persií a přístavy Středozemního moře, oázu a útočiště, a díky tomu nesmírně bohatlo.

Pětici asijských města, která jsme nakonec zařadili do našeho výběru, jsme dlouho zvažovali. Mohendžodaro, neboli „Pahorek mrtvých“, leží v ruinách po téměř čtyři tisíce let, v dobách své největší slávy však vládlo civilizaci doby bronzové v údolí řeky Indu, která se rozkládala na území o rozloze 1 300 000 km². Města Období válečných států – v naší knize je zastupuje Lin-c’ – hrála klíčovou roli ve vývoji čínské civilizace; a jak bychom mohli do našeho výčtu nezahrnout Sien-jiang, první hlavní město císařské dynastie? V 1. století př. Kr. bylo toto město snad tím největším na světě. V Indii byla Pátaliputra ve 3. století př. Kr. hlavním městem maurjovské říše za vlády krále Ašóky; a starobylé buddhistické centrum Anurádhapura na Srí Lance – můj osobní favorit mezi všemi městy v knize – je jedním z nejstarších trvale obydlených měst na světě a nyní památka Světového kulturního dědictví UNESCO.

A nakonec velká města amerického kontinentu. Zde se jakýmsi záhadným způsobem předkolumbovské civilizace, především v Mexiku a Peru, navzdory relativní izolaci a oči-

Tikal, jehož věhlasné chrámy a hrobky postavené na vyvýšených podstavcích se tyčí vzhůru z deštného pralesa Guatemaly, se v současnosti stal symbolem starověké mayské kultury. Jeho početná populace kdysi nežila v džungli, ale na obdělávaném území, kde bylo pěstováno mnoho plodin a rostlo mnoho sadů.

vidnému nedostatku komunikace se sousedními kontinenty vyvinuly v téměř stejné době jako ostatní civilizace ve světě. Americká města se samozřejmě vyvíjela poněkud jiným způsobem – tyto národy neznaly kolo, mnohdy dokonce ani písmo nebo míry a váhy, a před tím, než je přivezli konkvistadoři, ani koně. I přesto však bylo jejich umění architektury a obzvláště stavební techniky jedinečné, astronomické výpočty Mayů naprosto obdivuhodné, a mayské hieroglyfické písmo je svojí složitostí a krásou srovnatelné s egyptským.

Na závěr bych rád upozornil, že tato kniha není dokumentem, jehož cílem je popisovat dějiny lidstva. Ačkoliv musí nevyhnutelně pokrývat mnoho staletí, tato staletí jsou dávnou minulostí a jsou nám nyní tak vzdálená, že se nám může stát, že se nakonec ztratí v nedohlednu. Účelem této knihy není, na rozdíl od knih o historii, sledovat běh dějin. Kniha si klade za cíl putovat po zeměkouli a sledovat, jak bezpočet rozmanitých civilizací vzniklo a rozvíjelo se, pokoušelo se žít v pospolitosti a tvořilo tak svět starověku – stejně jako svět starověku utvářel ten náš.

AMERIKY

Americké národy se ve starověku vydaly vlastní cestou, protože nebyly ve styku s ostatními kontinenty. V Mexiku, Guatemale a Peru neměli koně ani zvířata, která by mohla nosit břemena (kromě mimořádně nevykonných lam), měřítka ani závaží. Nevynalezli ani oblouk, což znamenalo, že bez možnosti klenby nemohli stavět do výšky. Chtěli-li vztyčit své chrámy do působivé velikosti, mohli jen postavit mohutnou mohylu nebo pyramidu a ozdobit jejich vrchol.

Olmékové se svou pokročilou kulturou byli zřejmě první významnou civilizací v Mexiku. Jejich obrovité sochy zamračených hlav jsou ohromující a velká Pyramida v La Ventě, přestože je jen 30 metrů vysoká, kdysi byla největší stavbou Mezoameriky. Zapotékové přišli o něco později, jejich civilizace začíná kolem roku 500 př. Kr. Hlavním městem byl Monte Albán, ale říše se rychle rozšiřovala. Zapotékové vyvinuli také vlastní druh hieroglyfického písma, které lze spatřit na zhruba čtyřiceti otesaných kamenech hlavního náměstí. To vše dokazuje, že to byly velice inteligentní a zajímavé národy, ale ani zdaleka se nemohly vyrovnat Mayům.

Mayové – za znalost jejichž kultury vdčíme městům Tikal a Palenque a mnoha dalším nalezištím – byli nejtalentovanější ze všech původních obyvatel starověké Ameriky. Za prvé uměli psát, místo písmen používali slabikové znaky. Matematiku založili na dvacítkové soustavě místo desítkové a dobře chápali pojem nuly. Také uměli mnohem přesněji než jejich evropští současníci měřit délku slunečního roku.

Teotihuacan s masivními pyramidami Slunce a Měsíce je – stejně jako Monte Albán a Palenque – na seznamu světového dědictví UNESCO. Aztékové v pozdějších staletích obětovali lidem tak, že vyřezávali ještě tlukoucí srdce obětí a nabízeli je bohům. (Mexická rada pro turismus tyto oběti popisuje jako „kardiectomie“.)

Všechna výše uvedená naleziště jsou v Mexiku nebo Guatemale. Caral se nachází v Peru. Archeologické práce na tomto místě byly dokončeny teprve v tomto století a mimo odborné kruhy je stále poměrně neznámé, ale obecně je město považováno za nejstarší v Novém světě.

Detail reliéfu Chrámu 21 v Palenque s vyobrazením významného krále Pakala, který městu vládl od 615 do 683 po Kr. a dal vystavět mnohé z jeho úchvatných staveb.

CARAL

Dávné monumentální centrum v Peru

DANIEL H. SANDWEISS

*Caral... středisko největšího hospodářského, společenského,
politického a náboženského ruchu své epochy.*

RUTH SHADYOVÁ, 2006

Malý kus pouštního pobřeží a úrodná údolí asi 200 km na sever od Limy v Peru jsou místem, kde poprvé rozkvetla monumentální andská architektura a urbanismus. Severo-střední pobřeží (či Norte Chico) se sestává z pěti údolí, kde se nacházejí tucty archeologických lokalit z doby pozdního předkeramického období (cca 3800–1700 př. Kr.), s mnoha obrovitými stavbami z kamene a hlíny. Objevy peruánské archeoložky Ruth Shadyové v údolí Supe prokázaly, že městský stát Caral byl zřejmě největší a nejkomplexnější, a lze ho považovat za nejstarší v obou Amerikách. Lidé zde stavěli masivní stupňovité mohyly a úchvatné stavby zhruba ve stejné době, kdy vznikaly pyramidy v egyptské Gíze.

Přestože byla lokalita archeologům známa od druhé poloviny čtyřicátých let 20. století, teprve roku 2001 se díky objevům Shadyové zjistilo, že Caral (dříve zvaný Chupacigarro Grande) pochází z pozdního předkeramického období. Udávaná doba je mezi 2400 a cca 1700 př. Kr. Takové stáří je vzhledem k rozsáhlosti naleziště a velikosti staveb obdivuhodné.

Uprostřed lokality Caral je osm pásem se skromnými příbytky a většími budovami s kamennými stěnami, dvě zapuštěná kruhová náměstí, větší množství malých a šest velkých stupňovitých mohyl postavených z vytěžených kamenů a říčních oblázků. Obřadní sály, zřejmě znaky centralizovaného náboženství, korunovaly stupňovité mohyly. Asi 300 metrů jihozápadně od střední oblasti s mohylami Caralu je místo zvané Chupacigarro, kde se nachází další zapuštěné kruhové náměstí a komplex stupňovitých mohyl. Reziidenční architektura i pozůstatky starších osídlení dokazují, že Chupacigarro a centrální část mohylového prostoru Caral je jediným nalezištěm.

Piramide Mayor (Hlavní pyramida), která byla postavena ve dvou usilovných stavebních fázích, je největší stupňovitá mohyla v centrální části caralského naleziště (160 x 150 m). Stavba má čtyři 18 metrů vysoká poschodí a rozkládá se na ploše o velikosti čtyř a půl fotbalových hřišť. I ta nejmenší mohyla v Caralu je stejně velká jako jakákoli

Pohled na Pirámide Mayor neboli Hlavní pyramidu, s kruhovým zapuštěným dvorem, na úchvatném zeleném pozadí údolí Supe a obrovského pohoří. Caral byl velikým, komplexním městem, s důmyslnou urbanistikou a plánováním v překvapivě dávné době – je to možná nejstarší městské středisko Amerik.

jiná stavba v Andách ve třetím tisíciletí před naším letopočtem. Dvě zapuštěná kruhová náměstí (o průměrech 20–40 m a hloubce 1–3 m) v centrální části Caralu a v Chupacigarro na západ se podobají nálezům na jiných místech v Údolí Supe.

Stavba pyramid v Caralu možná probíhala formou opakující se obřadní činnosti, buď sehraným úsilím různých společenských skupin z okolního regionu, nebo prací jediné centralizované městské populace. Všechny mohyly byly stavěny stejnou metodou. Nejdříve se stavěly opěrné zdi z lomového zdiva. Pak byly na stavenišťe dovlečeny „shikry“, otevřené pytle utkané z rákosu a naplněné říčními oblázky a stavebním rumem, a následně položeny, včetně pytle, do vnitřní strany opěrných zdí, čímž vzniklo jádro mohyly. Vnější strany kamenných zdí pak byly pečlivě pokryty mnoha vrstvami barevné omítky.

Populace městského státu Caral čítala asi několik tisíc lidí. Pečlivě navržené architektonické komplexy, práce, které bylo třeba pro postavení těchto velkých staveb, a nutnost ji organizovat, to vše napovídá, že město bylo naplánováno centrální mocí. Domy u mohyl

v centru měly zdobené, omítnuté pokoje s kamennými zdmi, zatímco v jiných částech byly domy prostší, sestavené z dřevěných sloupů, třtiny a hlíny. Tyto rozdíly naznačují, že ne všichni obyvatelé Caralu měli stejné postavení. Různé velikosti stupňovitých mohyl mohou také odrážet společenské rozdíly mezi rozličnými komplexy domů propojených s každou mohylou.

Vykopávky Shadyové ukazují, že většina živočišného proteinu, který obyvatelé přijímali, pocházela z asi 23 km na západ ležícího oceánu. Zbytek jídelníčku sestával ze směsi pěstovaných a volně rostoucích rostlin. Nejdůležitějšími plodinami byly bavlník a dýně, používané pro oděvy, síť, splávky a nádoby. K dosažení lepších sklizní se zřejmě používaly zavlažovací systémy. Exotické zboží ze vzdálených oblastí tichomořského pobřeží, And a dokonce Amazonie dokazuje, že Caral si udržoval styky s dosti odlehlými krajinami.

Předchozí strany: Asi 2 m vysoký monolit z kamene před Pirámide de la Galería (Pyramida Galerie), jednou ze šesti velkých stupňovitých mohyl v Caralu. Tyto obrovité stavby jsou obloženy kamenným zdivem, vnitřky jsou z rákosových pytlů, které obsahují kameny a suť; byly možná postaveny společnou prací všech obyvatel.

Dole: Kruhové náměstí nebo zapuštěné nádvoří před Pirámide Mayor. Soustavy obřadních sálů na vrcholu mohyl, dvory a schodiště pyramidy mohly být dějištěm rituálních procesí.

Caral byl opuštěn kolem roku 1700 př. Kr. a ostatní naleziště na Norte Chico nedlouho poté. Zánik městských civilizací pozdně předkeramického období v této oblasti způsobila zřejmě souhra zemětřesení, prudkých přívalových dešťů přicházejících s jevem El Niño a následné zanášení polí pískem, které zkomplikovalo zemědělství. Přestože zde žili lidé i poté, region si nikdy znovu nevydobil svůj někdejší význam a nespátřil takové množství monumentální výstavby jako Caral a jeho současníci ve své předčasně vyspělé komplexnosti.

TIKAL

Ohnisko mayské civilizace

SIMON MARTIN

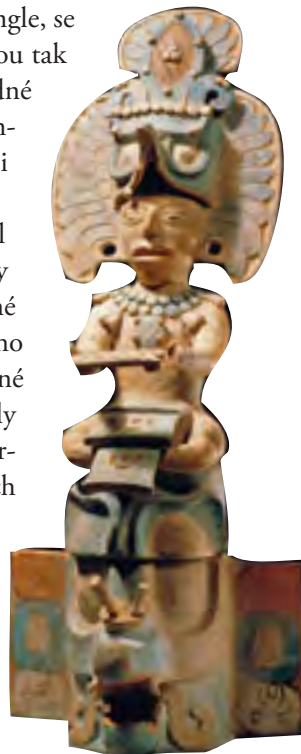
Mezi vysokými kopcí, které jsme překonali, se nachází množství starých budov včetně některých, v nichž jsme rozpoznali obydlí. Ačkoli byly velmi vysoko a mně se nedostávalo sil, vyšplhal jsem k nim (byť s potížemi). Měly podobu klášterního konventu, s malými chodbičkami a mnoha obytnými místnostmi nad sebou a ... uvnitř vybílenými.

ANDRÉS DE AVENDAÑO, 1696

Františkánský bratr Andrés de Avendaño, na pokraji smrti hladem a žízní, nemaje ponětí, kde se nachází, narazil v roce 1696 v mayském lese na rozsáhlé ruiny. Třebaže oblast, kterou procházel, obsahuje zchátralé pozůstatky mnoha zaniklých měst, uvedený popis se nejvíce shoduje s Tikalem. Avendaño byl se vši pravděpodobností prvním Evropanem, který jej spatřil.

Dnes Tikal se svou ikonickou architekturou reprezentuje starou mayskou kulturu. Obrázky jeho strmých pyramid, protínajících baldachýn džungle, se objevují na všem od knižních obálek až po bankovky. Jejich siluety jsou tak atraktivní, že byly dokonce použity v úvodním dílu filmové ságy Hvězdné války. Tikal je hrdým emblémem moderní Guatemaly a stále více symbolem současných Mayů, jimž bylo nyní dovoleno, aby zde vykonávali obřady a přinášeli oběti.

Až v 19. století se objevily přesnější zprávy o Tikalu, který zůstával z velké části neprozkoumán do roku 1955, kdy zde zahájilo vykopávky muzeum Univerzity of Pennsylvania. Po 14 letech práce se vyjevil v plné šíři komplexní charakter Tikalu, kde hluboké výkopy vrhají světlo na jeho rané dějiny a soustava map ozřejmuje rozsah zdejšího osídlení. Následné projekty, zejména ty, jež řídila guatemalská vláda, rozšířily a upřesnily tento obrázek. Zvláště objevnou se ukázala být mapa, která otřásla přetrvávajícím přesvědčením o „obřadních centrech“, podle něhož se v lesích nacházely izolované shluky chrámů s malým počtem stálých obyvatel. Místo toho mapa ukázala tisíce domů, paprskovitě se rozvíhajících od centrálního jádra a utvářející model osídlení s nízkou hustotou obyvatelstva, jenž byl poté doložen v celém mayském světě. Poměrně značné množství obyvatel nežilo v husté džungli, nýbrž v obdělávané krajině, kde se pěstovala kukuřice, fazole a tykve a kterou bezpochyby doplňovaly ovocné sady a háje s užitkovými stromy.

Nahoře: Pohled na střed Tikalu z vršku Severní akropole. Chrámů 1 a 2 tvoří rámec Velkého náměstí, za jehož okrajem se nachází královský palác Hlavní akropole a obrysy nevykopeného Chrámu 5.

Vlevo: Tato keramická figurka neznámého tikalského krále vyvolává představu nádhery – exotická pera, látky a šperk z jadeitu –, do níž se kdysi tikalští vládci oblékali. Tato figurka plní funkci víčka kadidelnice, v níž bude pálen jakožto oběť bohům vonný kopál, krystalizovaná stromová pryskyřice.

Tikal byl osídlen nejméně 1800 let. Vznikl mezi lety 800 a 600 př. Kr. v podobě dvou malých vesnic na vyvýšených hřebenech, přičemž třetí ležela na obvodu močálu. Teprve asi až po r. 300 př. Kr. vznikly na vrcholcích hřebene významné stavby – velké terasy a vyvýšená náměstí Severní akropole a Komplexu ztraceného světa, což naznačuje, že se Tikal stal důležitým místem. Zůstával nicméně ve stínu měst jako Nakbe, Ichkabal a El Mirador, a to až do začátku tzv. klasického období kolem r. 200 po Kr. Tehdy nastává významný posun v mayské kultuře. Mnohá velká sídla jsou opuštěna a v těch, jež – jako např. Tikal – přežila, vzniká řada nových prvků, zejména památníky s historickými nápisy.

Severní akropole se změnila v pohřebiště tikalských králů a Velké náměstí před ní se stalo střediskem města v klasické době. V průběhu 7. a 8. století byly vztyčeny vysoké pyramidální chrámy, z nichž některé sloužily jako královské pohřební svatyně a postaraly se o ještě dramatičtější siluetu města. V téže době bylo vystavěno množství zvýšených širokých cest, které propojily vzdálenější oblasti města. Na jižní straně Velkého náměstí leží nejvýznamnější královský palác, Hlavní akropole, hustá koncentrace komor a uzavřených nádvoří, postupem doby dále upravovaná. K ní se připojovaly další velké komplexy, patrně rezidence

Detail dřevěného překladu z vnitřní svatyně Chrámů 4, nejvyšší pyramidy v Tikalu. Ukazuje tvář božské postavy, část bohatě zdobených královských nosítek, dobytých jako kořist v nepřátelském království Naranjo v roce 744.

vznesených rodin, které tvořily kruh kolem vnitřního jádra. Ve větší vzdálenosti bylo město obklopeno opevněním, sestávajícím z příkopů, chráněných valy z nakupené zeminy, které dosahovaly více než 25 km délky. Třebaže se jedná evidentně o obranný systém, je v něm mnoho mezer a žádná linie nevede k jihu. Je zřejmé, že se stavbou se započalo v čase zvláštní nouze, ale nebyla dokončena.

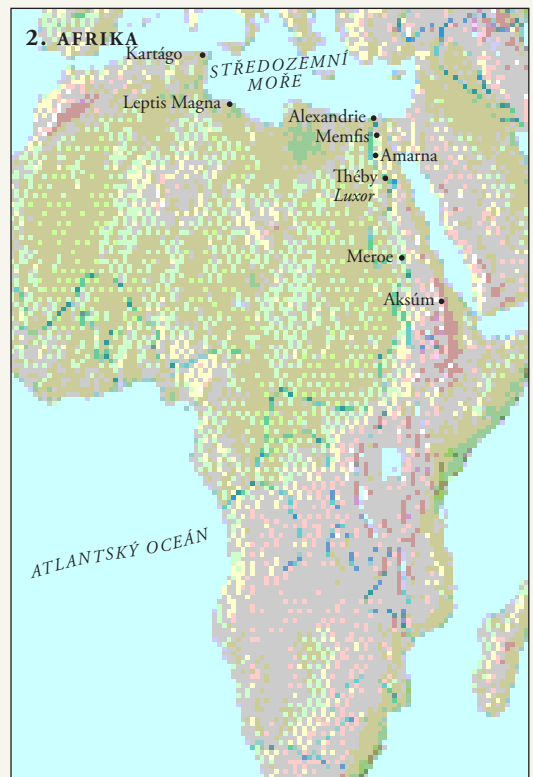
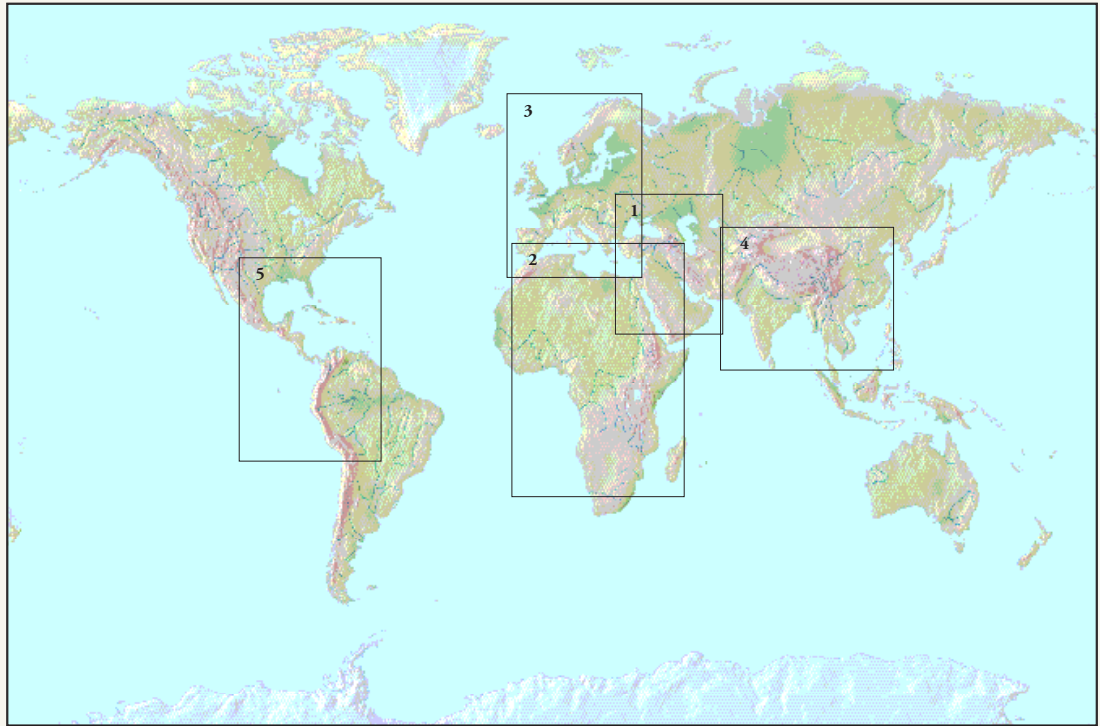
Nápisy vytesané do vápencových monumentů a architektonických prvků jsou běžné, ale trvalo do 70. a 80. let 20. století, než byly rozluštny do té míry, aby dávaly smysl. Dnes jsme schopni v hrubých obrysech zrekonstruovat historii Tikalu a nalézt důležité vazby k archeologickým poznatkům. Dokážeme dovést počátky tikalské dynastie klasické éry někam k roku 100 po Kr., kdy byl dosazen na trůn její zakladatel Yax Ehb Xook, panovník oslavovaný přinejmenším osmadvaceti svými královskými nástupci. O nejstarších králich víme jen málo, ale během vlády 14. z nich jménem Chak Tok Ich'aak máme doložené významné kontakty se vzdáleným mocným Teotihuacanem ve středním Mexiku. Několik napsů se vztahuje k jednomu dni v roce 378 a vypráví o příjezdu kohosi jménem Sihyaj K'ahk' a smrti zmíněného Chak Tok Ich'aaka. Tyto události zřejmě zachycují svržení stávajícího tikalského režimu. O rok později se pod záštitou Sihyaj K'ahk'a ujal moci nový král; oba velmoži jsou vyobrazeni v typickém středomexickém úboru. Právě v této době zjišťujeme prudký nárůst uměleckých a řemeslných výrobků teotihuacanského stylu. Jméno otce onoho 15. tikalského krále mělo blízko k teotihuacanské tradici, takže není vyloučeno, že se jedná o panovníka této veliké metropole.

Tyto události vedly k téměř dvěma stoletím prosperity a zjevné regionální nadvlády Tikalu, jehož 21. král, Wak Chan K'awiil, byl však v roce 562 jedním ze svých protivníků na hlavu poražen. Vítězem bylo pravděpodobně tajemné „Hadí“ království, jehož hlavní město se zřejmě nacházelo až do počátku 7. století v Dzibanche, načež se přesunulo do Calakmulu. Následoval dlouhý zápas, během něhož se Tikal pokoušel obnovit své dominantní postavení. Úspěch se dostavil za vlády 26. krále Jasawa Chan K'awiila, jenž porazil Calakmul v roce 695. Nový zlatý věk Tikalu nastal poté, co Jasawův syn Yik'in Chan K'awiil porazil dva hlavní spojence Calakmulu: El Peru v roce 743 a Naranjo v roce 744, přičemž se zdá, že oba nepřátelští králové padli do zajetí.

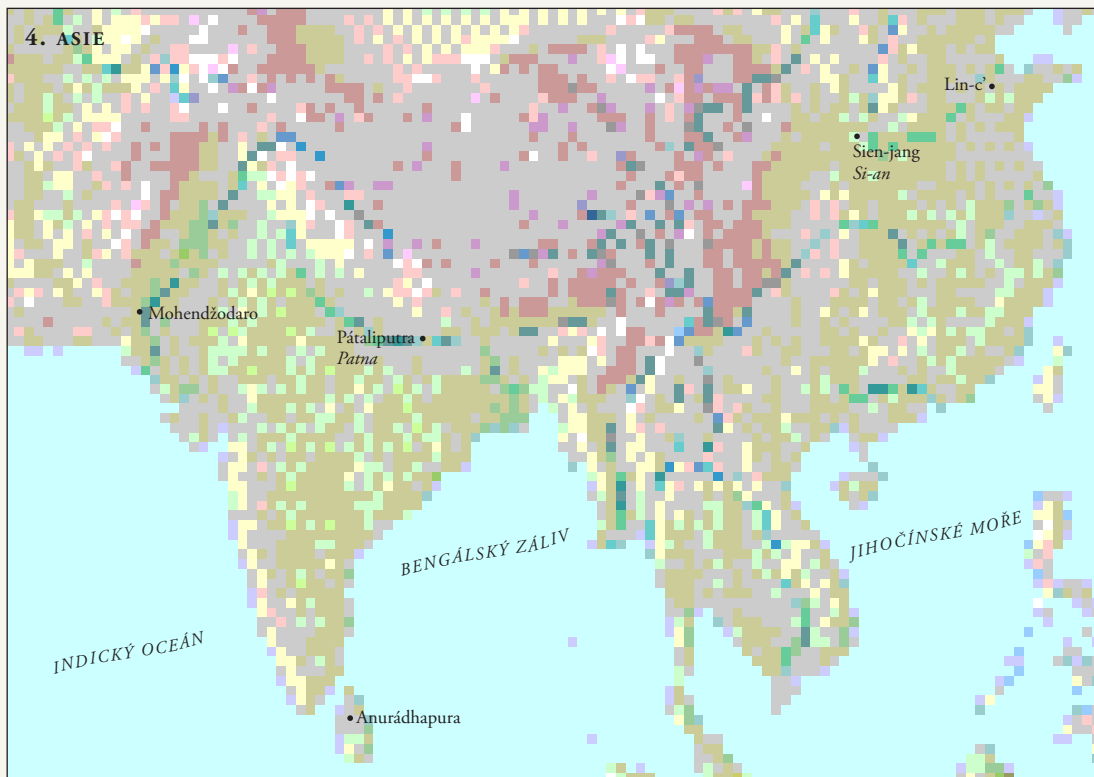
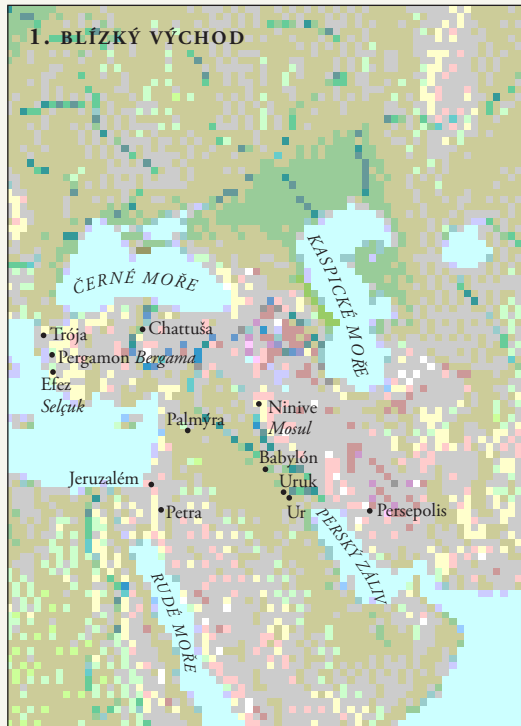
Ale během jedné či dvou generací začal Tikal opět ztrácet své pozice, třebaže tentokrát šlo o úpadek celé oblasti, který vyvrcholil na počátku 9. století. Od té doby obyvatelstva rychle ubývalo a ustala veškerá stavební činnost včetně budování památníků. Neplatí to pouze pro menší okrajová místa, jejichž vládci vztyčovali maličké stély a nárokovali si ty samé královské tituly, jimiž se honosila tikalská linie. V Tikalu byl po dlouhé době zasvěcen poslední památník na Velkém náměstí v roce 869, ale to již byla doba konečného úpadku. Kolem roku 900 žili v Tikalu již jen tuláci bez domova.

Dnes se Tikal nachází uvnitř malého národního parku a představuje magnet pro místní turistiku. Čas ukáže, zda návštěvníci a peníze, které přinášejí, mohou zachránit tropický prales, ale naděje není velká. Neporušená příroda severní Guatemaly – ráj jaguárů, tapírů, papoušků ara a dalších exotických živočichů – rychle ustupuje těžbě dřeva a odlesňování. Motorové pily jsou možná ještě příliš daleko, aby je bylo slyšet, ale pokud větrík zachytí kouřový opar destrukce, může zadusit i oblast Tikalu.

Mapy

Autoři

John Julius Norwich je autorem závažných studií o normanské Sicílii, Benátkách, Byzanci a Středomoří; psal také o hoře Athos, Sahaře, anglické architektuře, Shakespearovi a jeho době, Benátkách v 19. století a papežství. Jeho paměti *Trying to Please* byly vydány v roce 2008. Od roku 1970 sestavoval každoročně antologii brožur s názvem *A Christmas Cracker* (Vánoční prskavka). Vytvořil asi 30 historických dokumentů pro televizi a pravidelně přednáší. Původně byl předsedou Colnaghi, nejstaršího obchodu s výtvarným uměním v Londýně. Dnes je čestným předsedou fondu *Venice in Peril Fund* (Ohrožené Benátky) a emeritním předsedajícím *World Monuments Fund* (Fond světových památek).

Trevor Bryce je členem Australian Academy of Humanities, emeritním profesorem University of New England v Austrálii a čestným profesorem University of Queensland. Specializuje se na historii a civilizaci dávného Blízkého východu, zejména Turecka. K jeho nejnovějším knihám patří *The Kingdom of Hittites* (Království Chetitů, 2005), *The World of the Neo-Hittite Kingdoms: A Political and Military History* (Svět novochoetitských království: politická a vojenská historie, 2012) a *Ancient Syria. A Three Thousand Year History* (Starověká Syrie. Dějiny tří tisíciletí) z roku 2014.

Simon Esmonde Cleary je profesorem římské archeologie na University of Birmingham. Prováděl rozsáhlé výzkumy v jihozápadní Francii stejně jako v Británii. Specializuje se na období pozdního Říma a přechodu do středověku. Je autorem četných knih a mnoha dalších publikací včetně *The Ending of Roman Britain* (Konec římské Británie, 1989), *Rome in the Pyrenees* (Řím v Pyrenejích, 2007), *The Roman West AD 200–500* (Západ římské říše od r. 200 před Kr. do r. 500 po Kr., 2013) a *Chedworth: Life in a Roman Villa* (Chedworth: život na římské vile, 2013).

Robin Conningham je profesorem archeologie a výkonným rektorem University of Durham. Prováděl terénní práce v jižní Asii a Íránu, vedl rozsáhlé vykopávky v Anurádhapuře na Srí Lance, v pákistánské Charsaddě a Tepe Pardis v Íránu. V současnosti se podílí na řízení pětiletého průzkumu zázemí Anurádhapury a na programu průzkumu a vykopávek na Centrální planině v Íránu.

Matthew C. Curtis je antropologem se dvěma desetiletími zkušeností z výzkumu ve východní Africe, včetně řízení několika archeologických projektů v Etiopii a Eritrei. Je autorem četných vědeckých článků, týkajících se archeologie Afrického rohu, a jedním z editorů publikace *The Archaeology of Ancient Eritrea* (Archeologie starověké Eritreje), jež v roce 2008 získala knižní ocenění od Society of Africanist

Archeologists (SAfA). Curtis vyučoval na rozličných univerzitách včetně kalifornských univerzit v Los Angeles a Santa Barbara, University of Florida a University of Asmara.

Richard A. Diehl je emeritním profesorem antropologie na University of Alabama-Tuscaloosa, kde působí jako výkonný ředitel University of Alabama Museums a ředitel Alabama Museum of Natural History. Vedl archeologické výzkumy na různých místech v Mexiku včetně Tuly, San Lorenza, Tenochtitlanu a La Mojarra. Napsal mj. *Tula: The Toltec Capital of Ancient Mexico* (Tula: toltécké hlavní město starého Mexika, 1983), *In the Land of the Olmec* (V zemi Olméků – s Michaellem D. Coem, 1980) a *The Olmecs: America's First Civilisation* (Olmékové: první americká civilizace, 2004).

Margareta van Essová je vědeckou ředitelkou orientálního oddělení Německého archeologického ústavu, výkonnou ředitelkou jeho bagdádské pobočky; odpovídá za vědecký výzkum v Uruku. Soustředí se na dějiny urbanismu a – v oblasti hmotné kultury – na starověkou Mezopotámii. Je členkou několika výborů pro zachování kulturního dědictví Blízkého východu. Publikovala četné dokumenty, články a knihy.

Susan Toby Evansová je profesorkou antropologie na Penn State University. Zabývá se kulturami starověkého Mexika, zejména aztéckou. Její kniha *Ancient Mexico: Archaeology and Culture History* (Starověké Mexiko: archeologie a kulturní historie, 3. vyd., 2013) získala knižní ocenění Society for American Archeology. Výsledky jejího výzkumu života v aztéckých palácích a dvorech byly otištěny v publikaci *Palaces of the Ancient New World* (Paláce starého Nového světa, 2004), jejíž byla koeditorkou spolu s Joanne Pillsburyovou.

Martin Goodman je profesorem židovských studií na univerzitě v Oxfordu. Je členem Wolfson College a Oxford Centre of Hebrew and Jewish Studies. Mezi jeho četné knihy patří *Řím a Jeruzalém: střet starověkých civilizací* (Rome and Jerusalem: The Clash of Ancient Civilisations, 2007).

Bettany Hughesová je oceňovanou historičkou, spisovatelkou a autorkou televizních dokumentů. Jako výzkumná pracovnice King's College věnovala svůj profesionální život výzkumu a propagaci historie a klasické kultury. Mezi její televizní seriály patří Athény: pravda o demokracii, Spartáné, Helena Trojská a Když Maurové vládli v Evropě. Je autorkou bestselleru *Helen of Troy: Goddess, Princess, Whore* (Helena Trojská: bohyně, princezna, děvka, 2005), jež byl přeložen do deseti jazyků, a vysoce ceněné práce *The Hemlock Cup: Socrates, Athens and the Search for the Good Life* (Číše božstvu: Sókratés, Athény a hledání dobrého života, 2010). V současnosti se zabývá kulturními dějinami Istanbulu.

Henry Hurst je emeritním mimořádným profesorem klasické archeologie na univerzitě v Cambridge. Zajímá se zejména o starověká města. Od roku 1974 pracoval 25 let v Kartágu, z čehož vytěžil rozsáhlou studii o městském přístavu. Publikoval rovněž výsledky svých vykopávek ve středověkém a římském Gloucesteru a centrálním Římě.

W. J. F. Jenner je mimořádným profesorem na School of Oriental and African Studies na University of London. Již 45 let píše o čínské historii a kultuře. K jeho knihám patří *Memories of Loyang* (1981), *The Tyranny of History: The Roots of China's Crisis* (Tyranská historie: kořeny čínské krize, 1992) a četné překlady.

Barry Kemp je emeritním profesorem egyptologie na univerzitě v Cambridge. Od roku 1977 provádí výzkum a vykopávky v lokalitě Amarna. Jeho četné publikace zahrnují mnohosvazkové *Amarna Reports* (Zprávy z Amarny), standardní přehled *Ancient Egypt: Anatomy of a Civilization* (Starověký Egypt: anatomie civilizace, 2. vyd., 2005), a *The City of Akhenaten and Nefertiti: Amarna and its People* (Achnaton a Nefertiti: Amarna a její obyvatelé, 2013).

Alan B. Lloyd je profesorem, zaměřujícím se na výzkum, v oddělení klasických studií, dějin starověku a egyptologie na Swansea University. Mnoho let byl předsedou the Egypt Exploration Society a vydával *Journal of Egyptian Archeology* (Časopis pro egyptskou archeologii, 1979–1985). Je autorem mnoha publikací z oblasti klasických a egyptských studií, se zvláštním důrazem na pozdní dobu v Egyptě.

Colin F. Macdonald byl správcem Knóssu pro British School of Archeology v Athénách mezi lety 1990 a 1999, kde prováděl s přestávkami vykopávky od roku 1978. Archeologický výzkum konal také v jihozápadní Francii, východní Attice, na východní Krétě a na Kypru. Nyní žije v Athénách a na Krétě, zabývá se přípravou svých vykopávek k publikaci. Pracuje také jako vydavatel a překladatel anglických textů. Je autorem knihy *Knossos* (2005). Vystupoval v dokumentech, spojených s archeologií Kréty.

Bill Manley vyučuje starověkou egyptštinu a koptštinu na University of Glasgow a Universidad Complutense v Madridu. Je honorárním výzkumníkem University of Liverpool. Dříve působil jako vyšší kurátor pro staroegyptské sbírky v National Museums Scotland. K jeho dřívějším publikacím náleží *The Penguin Historical Atlas of Ancient Egypt* (Historický atlas starověkého Egypta, 1996), *How to read Egyptian Hieroglyphs* (Jak číst egyptské hieroglyfy: srozumitelná příručka pro samouky, s Markem Collierem, 1998), *The Seventy Great Mysteries of Ancient Egypt* (Sedmdesát záhad starověkého Egypta, jako editor, 2003) a *Egyptian Hieroglyphs for Complete Beginners* (Egyptské hieroglyfy pro úplné začátečníky, 2012).

tian Hieroglyphs for Complete Beginners (Egyptské hieroglyfy pro úplné začátečníky, 2012).

Simon Martin je mimořádným správcem amerického oddělení v University of Pennsylvania Museum. Specializuje se na historický výzkum a zařazení písemných a archeologických pramenů. S Nikolaiem Grubem napsali *Chronicle of the Maya Kings and Queens* (Kronika mayských králů a královen, 2. vyd., 2008).

Marc Van De Mieroop je profesorem historie na Columbia University v New Yorku. Jeho rozsáhlá publikační činnost, týkající se mnoha aspektů starověkého světa Blízkého východu, zahrnuje např. studie *The Ancient Mesopotamian City* (Starověké mezopotámské město, 1999), *A History of the Ancient Near East ca. 3000–323 B.C.* (Dějiny starověkého Blízkého východu okolo 3000–323 př. Kr., 2007) a *A History of Ancient Egypt* (Dějiny starověkého Egypta) z r. 2011.

Stephen Mitchell je emeritním profesorem historie starověku na University of Exeter a členem Britské akademie. Napsal knihy *Anatolia. Land, Men, and Gods in Asia Minor* (Anatolie. Země, lidé a bozi v Malé Asii, 1993) a *A History of the Later Roman Empire* (Dějiny pozdní římské říše, 2. vyd., 2014).

Robert Morkot vyučuje archeologii na University of Exeter. Jeho výzkumný zájem je soustředěn na oblast Středomoří a severovýchodní Afriky, zejména Egypta, Nubie, Súdánu a Libye. Mezi jeho publikace patří mj. *The Black Pharaohs: Egypt's Nubian Rulers* (Černí faraoni: nubijští vládci Egypta, 2000) a *Historical Dictionary of Ancient Egyptian Warfare* (Historický slovník starověkého egyptského válečnictví, 2003).

Joan Oatesová je archeoložka, která více než 50 let pracovala v Iráku a Sýrii. V současnosti je vedoucí výzkumníci na McDonald Institute for Archaeological Research při cambridgské univerzitě. K jejím čteným publikacím patří *The Rise of Civilization* (Vzestup civilizace, 1976), *Babylon* (opr. vyd., 2008) a *Nimrud, An Assyrian City Revealed* (Nimrud, znovuobjevené asyrské město, 2001). Vydala také množství zpráv o vykopávkách, jakož i více než 100 studií o archeologii a historii Mezopotámie. Je členkou Britské akademie.

Nigel Pollard vyučuje římskou historii a archeologii na Swansea University. Jeho výzkum je koncentrován na římskou říši, zejména její východní provincie, a rovněž úlohu římské armády. Vydal např. *Soldiers, Cities and Civilians in Roman Syria* (Vojáci, města a civilisté v římské Sýrii, 2000) a *The Complete Roman Legions* (Římské legie, s Joanne Berryovou, 2012).

Julian Reade je čestným profesorem blízkovýchodních studií na University of Copenhagen. Dříve působil v rámci nadace Wainwright na University of Oxford a jako pomocný kustod Britského muzea v Londýně. Řídil vykopávky v Iráku a Ománu. K jeho četným spisům, pojednávajícím o starověké historii, geografii, ideologii, umění a architektuře Blízkého východu, patří např. *Assyrian Sculpture* (Asyrské sochařství, 2. vyd., 1996). Publikoval také na téma vývoje moderního historického bádání a postojů k památkám.

Paul Roberts pracuje v Britském muzeu jako hlavní správce oddělení Řecka a Říma a ředitel římských sbírek. Zabývá se celkově uměním a archeologií římského světa, jako badatel však zaměřuje svou pozornost na hmotnou kulturu a každodenní život obyčejných lidí. Prováděl v Itálii rozsáhlé vykopávky. Byl kurátorem velké výstavy o každodennosti obyvatel Pompejí a Herculaneu v Britském muzeu v r. 2013. Je autorem četných knih a článků, např. *The Ancient Romans, Their Lives and Their World* (Staří Římané, jejich život a svět, 2009) a *Life and Death in Pompeii and Herculaneum* (Život a smrt v Pompejích a Herculaneu, 2013).

Daniel H. Sandweiss je archeologem životního prostředí na University of Maine. Více než 35 let se ve svém bádání soustřeďuje na změnu klimatu a adaptace na klimatické proměny v přímořských oblastech Latinské Ameriky. Zkoumal prehistorii klimatického jevu El Niño, zejména v Peru, kde prováděl vykopávky na četných místech včetně centra velké pyramidy v Túcume. Sandweiss je autorem nebo editorem 20 knih, jako např. *The Pyramids of Túcume* (Pyramidy v Túcume, s Thorem Heyerdahlem a Alfredo Narváezem, 1995), jakož i článků a kapitol v knihách.

Ian Shaw je docentem egyptské archeologie na School of Archaeology, Classics and Egyptology při University of Liverpool. Prováděl vykopávky a výzkum starověkých egyptských měst Amarna a Memfis. V současnosti se zabývá archeologickým průzkumem lokality Gurob ve Fajjúmu. K jeho publikacím náleží *Ancient Egypt: A Very Short Introduction* (Starověký Egypt: stručný úvod, 2004) a *Ancient Egyptian Technology and Innovation* (Starověká egyptská technologie a inovace, 2012).

Tony Spawforth je profesorem historie starověku na Newcastle University. Napsal mj. *Greece: An Oxford Archaeological Guide* (Řecko: oxfordský archeologický průvodce, s Christopherem Mee, 2001), *The Complete Greek Temples* (Řecké chrámy, 2006), *Versailles. A Biography of a Palace* (Versailles: biografie jednoho zámku, 2008) a (jakožto spoluvydavatel) *The Oxford Classical Dictionary* (Oxfordský slovník antiky, 4. vyd., 2012). Je dobře známým průvodcem programů televizní série BBC „Ancient Voices“ (Hlasy ze starého světa).

George Stuart věnoval více než 50 let studiu mayského národa, starověkého i žijícího. Většinu života strávil v National Geographic Society jako redakční archeolog. Jeho hlavní zájem spočívá ve studiu dvousetleté a stále trvající historie výkopávek a výzkumu starých mayských sídel v Palenque a jinde. Napsal mj. *Lost Kingdoms of the Maya* (Ztracená mayská království, s Gene Stuartem, 1993) a *Palenque: Eternal City of the Maya* (Palenque: věčné město Mayů, s Davidem Stuartem, 2008).

Jane Taylorová vystudovala středověkou historii na St Andrew's University. Vyučuje, působí jako publicistka a televizní producentka, píše knihy a fotografuje. Od roku 1989 žila v Jordánsku. K jejím knihám patří *Testament to the Bushmen* (Odkaz Křovákům, 1984) a *Imperial Istanbul* (Nádherný Istanbul, nové vyd., 2007). Napsala také statě a pořídila fotografie pro několik knih, zabývajících se Jordánskem, např. *Petra and the Lost Kingdom of the Nabataeans* (Petra a ztracené království Nabatejců, nové vyd., 2012), *Jordan: Images from the Air* (Jordánsko: pohledy shora, 2005) a *Beyond the Jordan* (Zajordánsko, 2010).

Javier Urcid je mimořádným profesorem antropologie na Brandeis University. Je autorem knih *Zapotec Hieroglyphic Writing* (Hieroglyfické písmo Zapoteků, 2001) a *The Lords of Lambityeco: Political Evolution in the Valley of Oaxaca During the Xoo Phase* (Vládcí v Lambityeku: politický vývoj v údolí Oaxaca v období Xoo; s Michaelem D. Lindem, 2010). Přispěl dílčími kapitolami mj. do knihy *Early Transformations of Monte Albán's Main Plaza and their Political Implications, 500 BC – AD 200* (Rané proměny Velkého náměstí v Monte Albán a jejich politické důsledky, 500 před n. l. – 200 n. l., s A. Joycem), jež je součástí sborníku *Mesoamerican Plazas: Arenas of Community Building and Power Negotiation* (Mezoamerická náměstí: prostředí, kde se utvářela společenství a vedla mocenská jednání, 2014).

Frances Woodová byla kurátorkou čínských sbírek v British Library v letech 1977–2013. Studovala čínštinu na univerzitách v Cambridge, Pekingu a Londýně. Napsala mnoho knih o čínské historii a kultuře, např. *The Forbidden City* (Zakázané město, 2005) a *The First Emperor of China* (První čínský císař, 2007). Její nejnovější práce o Steinových sbírkách zahrnují dva články v publikaci *Sir Aurel Stein: Colleagues and Collections* (sir Aurel Stein: kolegové a sbírky, ed. Helena Wangová, 2012) a – s Markem Barnardem – *The Diamond Sutra: The Story of the World's Earliest Dated Printed Book* (Démantová sůtra: příběh první tištěné knihy na světě, 2010).

Florence; s. 128–129: © Florent Reclus/agefotostock.com; s. 130: Gianni Dagli Orti/Musée du Louvre, Paris/The Art Archive; s. 131: Money Museum, Zurich (www.money-museum.com); s. 133: L. Romano/DeA Picture Library/The Art Archive; s. 134–135: © Vvoevale/Dreamstime.com; s. 135: Photo Michael Jenner; s. 136: Museo Archeologico Regionale di Agrigento, Italy; s. 139: Norton Simon Art Fondation, dar p. Nortona Simona M. 1979.52.P. Photo 2012 Norton Simon Art Foundtion; s. 140: © Perseomedusa/Dreamstime.com; s. 141: © Adam Eastland/agefotostock.com; s. 142–143: Andrea Baguzzi/akg-images; s. 145: Erich Lessing/akg-images; s. 146: De Agostini Picture Library/Scala, Florence; s. 147: Photo Scala, Florence; s. 148: © Gari Wyn Williams/agefotostock.com; s. 149: Bildarchiv Steffens/akg-images; s. 150: © Fabrizio Rugg/Zoonar/agefotostock.com; s. 153: Photo Paul Roberts; s. 154: Fotografica Foglia; s. 155: © Giovanni Lattanzi; s. 156, 157, 158: Fotografica Foglia; s. 159: © G. Dagli Orti/DEA/agefotostock.com; s. 160: Trustees of the British Museum; s. 161: Gamma-Rapho via Getty Images; s. 162: Colin Matthieu/hemis.fr/Getty Images; s. 165: © KFS/Imagebroker/agefotostock.com; s. 166: © Mikhail Markovskiy/Dreamstime.com; s. 167: Bildarchiv Monheim/akg-images; s. 168–169: © Jane Taylor (www.jane-taylorphotos.com); s. 171: © Yoshio Tomii/SuperStock; s. 175: Hebei Provincial Cultural Relics Institute, Shijiazhuang; s. 176: Xianyang Municipal Museum, Shaanxi;

s. 177: Qin Shihuang Terracotta Warriors and Horses Museum, Shaanxi; s. 178–179: Palace Museum, Beijing; s. 180: British Library, London; s. 181: Xianyang Municipal Conservation Center for Cultural Relics, Shaanxi; s. 183: Courtesy of the Oriental Museum, Durham University; s. 184: University of Washington Libraries, Special Collections, Neg. UW 36011. Photo C. Krishna Gairola; s. 185: © Luca Tettoni/Corbis; s. 187: Massimo Ripani/SIME/4Corners; s. 188: © Jane Taylor (www.janetaylorphotos.com); s. 189: Reinhard Schmid/4Corners; s. 190–191: © Michael Freeman/Corbis; s. 192–193: McPhoto/Blickwinkel/agefotostock.com; s. 194–195: © Jorge Pérez de Lara; s. 197, 198–199, 200–201 © Christopher Kleihege; s. 203, 204–205: © Kenneth Garrett; s. 205: George Steinmetz/National Geographic Creative; s. 207: Rainer Hackenberg/akg-images; s. 208: CNCA-INAH, Museo Nacional de Antropología, Mexico City; s. 211: Angelo Cavalli/SuperStock; s. 212: DigitalGlobe; s. 214: © Rafal Cichawa/Dreamstime.com; s. 215: Dumbarton Oaks, Pre-Columbian Collection, Washington, D. C.; s. 216: Museo Nacional de Arqueología y Etnología, Guatemala City; s. 217: W. E. Garrett.R/National Geographic Creative; s. 218: Museum für Volkerkunde, Basel/Werner Forman Archive; s. 221: Mortimer Rare Book Room, Smith College, Northampton, MA; s. 222–223: © Kenneth Garrett; s. 223: Hector Montaña-INAH; s. 225: © Jorge Pérez de Lara; s. 226–227 ML Design.

Rejstřík

Čísla v *kurzívě* odkazují k textům u ilustrací

Afghánistán 18, 23, 46, 188
 Agamemnón 115, 124, 125
 Agrigentum viz Akragás
 Agrippa 151, 160
 Achnaton viz Amarna
 Ailios Aristeidés 50–51
 Akragás 115, 132–137, 134, 136;
 Chrám svornosti 132, 132;
 chrám Dia Olympského 132, 134
 Aksúm 9, 77, 101, 110–113, 110,
 113; hrobky 110, 113; mince
 112, 113; rané kostely 113, 113;
 stély 110, 110
 akvadukty 43, 55, 68, 106, 147, 151,
 160, 163, 163, 220; viz též
 kanály; zavlažovací systémy

Alexandr Veliký 34, 39, 44, 47, 48,
 52, 58, 61, 77, 96, 99, 182
 Alexandrie 30, 43, 49, 75, 77, 81,
 96–99, 96, 98; farský maják 77,
 99; královská nekropole 99;
 Músaión a knihovna 98, 99;
 ostrov Faros 98, 98, 99;
 Pompeiův sloup 96; přístavy
 96–99; Serapeion 96, 99
 Amarna 8, 11, 77, 77, 88–93;
 Malý Atonův chrám 88, 90;
 osídlené oblasti 90, 92; Severní
 palác 93; Velký Atonův chrám
 8, 90; Velký palác 88, 90, 92;
 Vnitřní město 90, 92, 93
 Amarnské dopisy 92, 93
 Amon 8, 80, 82–84, 86–88, 93, 101;
 chrámy v Karnaku 80, 83, 84
 Anitta 24
 Antipatros 61
 Antisthenés 134
 Anurádha; ministr 186; princ 186

Anurádhapura 12, 169, 169,
 186–193; klášter Abhajagiri 192,
 193; klášter Džetavana 188, 192;
 klášter Mahávíhára 186, 188,
 188, 192, 193; nádrž Basawakkulam
 192, 193; nádrž Kalawewa
 193; pevnost 186, 188, 193;
 posvátný strom Bódhi 169, 188,
 192, 193
 Apis, býk 81
 Apollónios z Rhodu 99
 Apriés viz Vahjebre
 Aretas III. 61
 Aretas IV. 61
 Aristarchos 99
 Aristofánés Byzantský 99, 131
 Artaxerxés 45, 46
 Artemis 64–68; chrám 67–69
 Ašóka 12, 169, 183, 184, 188
 Aššurbanipal 42, 43, 87
 Atbara, řeka 100
 Athéna 11, 32, 48, 49, 49, 75, 126,

- 127, 130, 131, 138, 139, 140, 143
- Athény 8, 11, 11, 32, 49, 115, 126–131, 137, 139, 140; agora 126, 130, 131; akropole 11, 126, 127, 127, 131; Erechtheion 127, 131; Héfaistův chrám 126; Parthenón 11, 48, 140, 126, 127, 131, 140; stoa Dia Eleutheria 127
- Athénodóros 58
- Aton 77, 88, 88, 90, 90;
Atonovy chrámy 8, 88, 88, 90
- Attalos I. 48
- Attalos III. 49
- Augustus 50, 68, 94, 11, 101, 104, 104, 106, 144, 144, 146–150, 151, 160, 160, 164
- Aurelián 70, 75
- Babylón 6, 15, 30, 34–39; chrám Esagila 38, 39; Ištařina brána 35, 38; Letní palác 38; Nabukadnezarův palác 38, 39; Severní palác 38; Třída procesí 35, 38, 39; Visuté zahrady 34, 39; zikkurrat – „Babylónská věž“ 38, 39
- Bakchus 109, 109
- Banerjee 170
- Barsiné 48
- Bél 73; chrám 70, 70, 74
- Blom, Frans 202, 205
- Boghazköy (Bohazkale) 24
- Bruce, James 100
- buddhismus 170, 183, 188; centra 12, 169, 193; kláštery 169, 170, 183, 186, 188, 188, 192, 193; stúpy 171, 183, 186, 188, 192, 193
- Büyükkale 24
- Caelestis, kult 94
- Caesar, Julius 50, 68, 148, 149, 150, 150, 160, 164
- Calakmul 219, 223, 224
- Caracalla 106, 109
- Caral 195, 196–201; Chupacigarro 196, 197; Pyramida Galerie 200; Hlavní pyramida 196, 197, 200
- Catherwood, Frederick 220, 221
- Cato Starší 94
- Catullus 32
- Ceres 139, 139
- Covarrubias, Miguel 202
- Cuicuilco 213
- Čandragupta 169, 182
- Čchang-an 180
- Čchin Š'-chuang-ti 169, 176, 179, 180; jeho hrobka 176, 177, 179, 180
- Dáreios I. 39, 44, 45
- Démétér 49, 137
- demokracie 58, 126, 127, 130, 131, 131, 137
- „dlouhý počet“ 221–223
- doba bronzová 12, 24, 28, 28, 30, 31, 116, 122, 125, 126, 127, 170, 171
- Efez 49, 64–69; Bazilika svatého Jana Evangelisty 69; Celsova knihovna 64, 64, 68; divadlo 67, 68; chrám bohyně Artemidy 64, 67–69
- Egypt 9, 13, 26, 42, 45, 47, 50, 51, 61, 62, 70, 75, 100, 101, 103, 109, 115, 118, 119, 125, 150, 152, 196; arabské dobytí 77, 78, 81, 96; viz též jednotlivá města
- Elamité 35, 39
- Empedoklés 135
- Eratostenés 99
- Eumenés 48
- Eufkrat, řeka 6, 6, 16, 18, 24, 34, 73, 74, 75
- Evans, sir Arthur 116, 119, 120, 121
- Ezana, král 113
- Falaris 136, 137
- Fa-sien 183, 186, 193, 186, 193
- Filetairos z Tia 48
- Fiorelli, Giuseppe 159
- Fustát 77, 81; viz též Káhira
- Galatové 48–49
- Galénos 51
- Ganga, řeka 182
- ge'ez, písmo 112, 113, 113
- Germanicus 73
- Gilgameš 16, 19
- Hadrián 50, 50, 74, 106
- Hannibal 77, 94, 137, 143, 144
- Hatšepsut 84
- Hedvábná stezka 34, 74
- Helena, Trojská 28, 30, 31, 32, 124, 125
- Héra 49, 138, 139, 140;
chrám 138, 139, 140
- Herculaneum 143, 152, 155, 158, 159; viz též Pompeje
- Herodes 11, 52, 52, 55, 56, 56, 61, 75
- Hérodotos 32, 34, 35, 46, 78, 80, 81, 100
- Hérón 99
- Himera 127
- Hisarlik 28, 30
- Historia Augusta 75, 109
- Homér 28, 30–32, 115, 116, 121, 122, 124; Ílias 28, 32; Odyssea 116, 122, 124
- Chak Tok Ich'aak 219
- Chammurapi 34, 35, 39; stéla se zákoníkem 35–36, 39
- Chan-tan 172
- Chattuša 24–27, 28, 31; Lví brána 25, 26; Yazilikaya 26
- Chattušili 24
- Chetitě 24–27, 28, 31, 32, 34
- Chorásánská cesta 34
- Indie 12, 47, 74, 112, 169, 171, 182, 184, 184, 186, 188, 193, 205; viz též jednotlivá města
- Indus, řeka 170; údolí 11, 12, 45, 169
- Ištar 16, 16, 18, 19, 35, 38, 40, 42, 43
- Jasaw Chan K'awiil 219
- Jenner, W. J. F. 4
- Jeruzalém 15, 39, 52–57, 61; Chrátomová hora 56; Staré město 55; Šalomounův chrám 15, 52, 52, 55, 56, 57; Západní zeď 52, 56
- Jing 172
- Káhira 77, 78, 81, 88
- kanály 19, 43, 151, 155, 163, 163, 170, 174, 178, 179, 193, 206, 208, 210, 213, 214; viz též akvadukty; zavlažovací systémy
- Kann, bitva u 77, 143
- Karnak 77, 80, 83; Amonův chrám 80, 83
- Kartágo 77, 94–95, 104, 134, 137
- Kassité 35

- K'ínich Ahkal Mo' Naahb' 224
 K'ínich Jan'aahb' Pakal II. *viz* Pakal
 K'ínich K'uk' Bahlam 224
 Knóssos 115, 115, 116–121; fresky 115, 118, 121, 122, 142; paláce 115, 116, 117–121; síň dvoj-
 břitých seker 120, 121;
 trůnní sál 117, 117, 118, 118, 119;
 Velké schodiště 119, 120
 Konstantin Veliký 28, 32, 166, 167
 Kuš, království 100
 La Farge, Oliver 202, 205
 lapis lazuli 18, 21, 23, 23, 122, 188
 La Venta 202–205; komplexy 203;
 obří hlavy 203, 204;
 obětiny 203–205; pyramida C 204
 Layard, A. H. 43
 Leptis Magna 4, 77, 104–109; akva-
 dukt 106; bazilika v severovském
 komplexu s forem 107;
 divadlo 106; přístav 107, 109;
 Severův oblouk 104, 106, 109
 lineární písmo B 121, 122
 Lin-c' 12, 169, 172–175;
 městské hradby 172–174, 173
 Liou Pang 179
 Livius 104, 143
 Luo-jang 174
 Luxor *viz* Théby
 Lýsimachos 67
 Magna Graecia 115
 Mahávamsa („Velká kronika“) 186,
 188, 192, 193
 Manehto 80
 Marshall, sir John 170
 maurjovští vládci 12, 169, 182, 183,
 184
 Mayové 16, 195, 202, 210, 213,
 215, 216, 220–222; hieroglyfy
 13, 195, 220–222
 Megasthenés 182–184
 Memfis 11, 77, 78–82; obrovská
 socha faraona Ramesse II. 78, 81;
 palác faraona Merenptaha 81;
 palác faraona Vahjebrea (Apriés)
 81; Serapeion 78, 81
 Meni 80
 Mentuhotep II. 82, 84
 Merenptah 81
 Meroe 99, 77, 100–103, 101;
 „královské město“ 101; pyrami-
 dová pohřebiště 100, 101, 103
 Mítrahína 78, 78; *srov. též* Memfis
 Mithridatés 50
 Mocius 173
 Mohendžodaro 11, 12, 169–171;
 Dolní město 170, 171;
 Velké lázně 171
 Monte Albán 196, 206–209, 210;
 Hlavní náměstí 206, 208, 206;
 hrobky 209; hřiště na míčovou
 hru 209; keramika 208
 Mosul 40, 43
 Mykény 115, 12–125, 170, 122;
 megaron 122; okruh šachtových
 hrobů A 124
 Nabatejci 58–62
 Nabonassar 35
 Nabopolassar 35
 Nabukadnezar 35, 38, 39, 81
 Narmer 80
 Nefertiti 88, 90, 92
 Nero 48, 57
 Nil: delta 78; řeka 6, 8, 9, 77, 81,
 83, 87, 88, 100, 110; údolí 42
 Nîmes 160–163; amfiteátr 161,
 161; „Dianin chrám“ 161;
 Maison Carrée 160–161;
 Porte d'Auguste 160
 Ninive 40–43; Aššurbanipalův palác
 42, 43; Ištařin chrám 40, 42;
 kanály 43; Kujundžik 42, 43;
 Nergalova brána 40, 43;
 Sinacheribův palác 43
 Núbie 45, 87, 101
 Období válčících států (Čína) 12, 169,
 172–176
 obchod 15, 43, 46, 61, 62, 100, 101,
 106, 113, 126, 134, 137, 152,
 153, 172, 174, 215; dovoz 18,
 23; síť 11, 31, 34, 74, 75, 94,
 96, 110, 188, 205, 210, 215
 Odainathus, Septimius 70, 75
 Oea 104
 Oktavián *viz* Augustus
 Olmékové 195, 202–205
 Ona Negast 110
 Paestum 115, 138–143; forum říms-
 kého typu 142; hrobka potápěče
 140, 142; chrám bohyně Athény
 138, 139, 139, 140, 143; jižní
 chrámy 138, 139, 139, 140;
 sochařství 140
 Pakal 195, 222, 223, 224
 Palenque 195, 195, 220–225;
 Chrám nápisů 220, 221, 224;
 králové 222–224, 224; maska
 „červená královny“ 222; Pakalova
 hrobka 224; Palác 220, 221,
 222, 223, 224; Skupina kříže
 220; věž 220, 221
 Palmýra 11, 15, 70–75, 70; Bélův
 chrám 70, 70, 74; citadela 73;
 „Diokleciánův tábor“ 75; nápisy
 70–73, 73
 Pandukabhaya 186
 Pátaliputra 12, 169, 182–185, 183,
 184; Ašókův palác 183; hradby
 183, 184, 183
 Patna *viz* Pátaliputra
 Pepi I. 80
 Pergamon 15, 48–51, 49; Červená
 bazilika 50, 51; svatyně Asklépia
 48, 50; Velký oltář 48, 49, 50
 Periklés 115, 127, 131
 Persefoné 137
 Persepolis 15, 30, 44–47; apadana
 45, 46; „brána všech národů“ 44;
 hala se 100 sloupy 45, 45, 46;
 pokladnice 45–47
 Petra 11, 15, 58–63;
 ad-Dér (Kláster) 58, 61;
 al-Chazna (Pokladnice) 61, 61;
 Královské hrobky 62;
 Qasr al-Bint 62; Siq 61, 61
 Pindaros 137
 písmo: etiopské 112; klínové 93;
 lineární A 121; lineární B 121,
 122; mayské 13, 195
 Plinius Starší 52, 70, 73, 74
 Plótinos 99
 Plútarchos 44, 131
 Pompeje 55, 115, 143, 146,
 152–159; amfiteátr 146, 152;
 Dům Menandra 155; Dům zla-
 tého náramku 155; forum 153;
 chrámy 152; zničení 158, 159
 Pompeius 52, 56, 70

- Pont du Gard 160, 163, 163
viz též Nîmes
- Poseidón 126, 130, 138, 139
- Poseidónia *viz* Paestum
- Priamos 28, 30, 32, 125
- první čínský císař *srov.* Čchin Š'-chuang
- Ptah 78, 80, 81
- Ptolemaios I. 96, 99
- Pu-abi, královna 21–23, 23
- punské války 94, 104, 143
- Pylos 122, 125
- Rabbel II. 62
- Ramesse II. 78, 81, 86
- Ruz, Alberto 224
- Řím 28, 94, 106, 144–151;
 akvadukty 147, 151; Augustovo forum 150, 150; Augustův dům 149; Circus Maximus 146, 147, 149, 151; divadla 144, 151; forum 146, 148, 149, 150; Castorův chrám 148, 149; chrám Marta Ultora 149, 150; Kapitol 146, 147; Koloseum 144, 151, 161; Martovo pole 147, 149, 150; Palatin 144, 146, 147, 149; *viz též* Augustus; římská republika; římská říše římská republika 115, 144 římská říše 49, 50, 55–57, 62, 68, 74, 100, 101, 142, 143, 151, 164
- S'-ma Čchien, Š'-t'i (Zápisky historika) 176, 177
- Sabrata 104
- Sakkára 78, 81
- San Lorenzo 202
- Sapinuwa 32
- Sardy 34
- Seleukos 39
- Severus, Septimius, císař 104, 107, 109
- Shadyová, Ruth 196, 200
- Schliemann, Heinrich 28, 31, 124;
 „Heleniny šperky“ 28, 32
- Sia-tu 173
- Siang Jü 179
- Sien-jang 12, 176–181; hrobka Prvního císaře 176, 177, 180;
- Palác E-pchang 178–180, 179;
 paláce 176–180, 176, 180
- Sihyaj K'ahk' 219
- Sinacherib 40, 42, 43
- Solón 127
- Sparta 32
- Spooner, D. B. 184
- Stephens, John Lloyd 220
- Strabón 96, 101
- Středozevní moře 6, 8, 9, 45, 94, 96, 115
- Süan-cang 183
- Súsy 34, 35, 39, 46, 182
- Šalomoun 15, 70
- Šamši-Adad I. 40
- Šang Jang 176
- Šápúr I. 75
- Šendí 100
- Šešonk I. 81
- Šuppiluliuma, král 24
- Tanit *viz* Caelestis
- Tell al-Muqajjar *viz* Ur
- Tellias 132
- Tenochtitlan 210
- Teotihuacan 195, 210–215, 219;
 Třída mrtvých 213–215, 213;
 Citadela 213, 214; komplex Tetitla 214, 215, 215; Pyramida Měsíce 195, 210, 213, 213;
 Pyramida Opeřeného hada 213, 213, 215; Pyramida Slunce 195, 210, 213, 213; Velký komplex 213, 213
- Théby 8, 11, 77, 80, 82–88;
 Dér el-Medína 86; chrám v Luxoru 8, 77, 82, 83, 84, 86, 87; Karnak 77, 80; Ramesseum 86 *viz* Dér el-Bahrí; Údolí králů
- Thérón 137
- Thutmose III. 84, 86
- Tibera, řeka 147, 151
- Tigris, řeka 6, 16, 34, 39, 43
- Tikal 12, 195, 216–219; Hlavní akropole 217, 217; Chrám 4 219; pyramidy 216, 217, 219; Severní akropole 217, 217; Velké náměstí 217, 217, 219
- Titus 52, 55, 57
- Traján 39, 50, 62, 95, 104, 109
- Trevír 115, 164–167; amfiteátr 164, 166; Bazilika 166, 167, 166;
 Císařské lázně 164, 167;
 Porta Nigra 166, 166
- tribut 15, 31, 46, 46, 104
- Tripolsko 104
- Trója 15, 28–33, 28; Troja VI 30, 30, 31; výzkumy 28–31;
viz též Helena Trojská
- Trojská válka 31, 32, 115, 140
- Udayibhadda 182
- Údolí králů 84, 86
- Ur 20–23; hrob královny Pu-abi 21, 23, 23; Královské pohřebiště 20–23; zikkurat 21
- Uruk 9, 16–19, 18; Anuova svatyně 18; „Bílý chrám“ 18; Ištařin chrám 16, 18
- Vaballathus 75
- Vahjebre 81
- Valerián 75
- Vespasián 57
- Vesuv 115, 152, 153, 158, 159
- Vidžaja, princ 186
- voda 6, 8, 16, 19, 26, 30, 43, 61, 68, 74, 81, 95, 106, 130, 135, 147, 152, 155, 160–163, 170, 174, 182, 186, 192, 193, 208, 210, 213, 215, 221; *viz též* akvadukty; kanály; zavlažovací systémy
- Waddell, L. A., plukovník 183
- Wheeler, sir Mortimer 171
- Wiluša 31, 32
- Woolley, Leonard 21
- Xerxés 28, 39, 44, 45, 100
- Yax Ehb' Xook 219
- Yik'in Chan K'awiil 219
- zavlažovací systémy 43, 200, 206, 210, 214; *srov. též* akvadukty; kanály
- zemědělství 15, 62, 100, 107, 134, 172, 201, 208
- Zenobie 70, 75
- Zeus 125, 127, 138, 132 *viz též* Dia; chrámy Diovy 132, 134